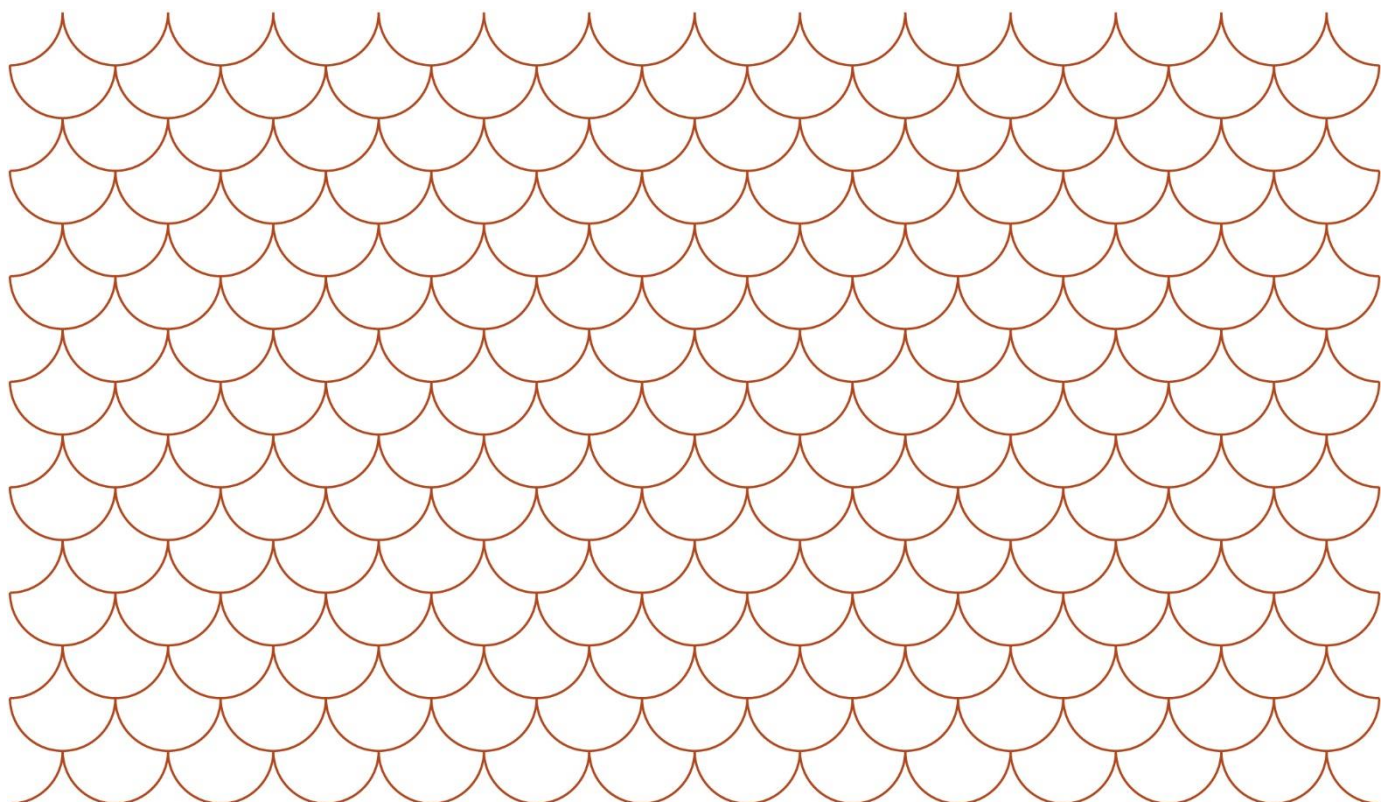

Personalens befogenhet att ingripa fysiskt i skolan

Juridisk vägledning

Skolverket

publikationen finns att ladda ner som kostnadsfri
PDF från Skolverkets webbplats:

www.skolverket.se/publikationer

Dokumentdatum: 2022-09-20

Diarienummer: 2022:730

Skolverket, Stockholm 2022

Personalens befogenhet att ingripa fysiskt i skolan

Introduktion till den juridiska vägledningen

Syftet med den här juridiska vägledningen är att förmedla kunskap och förståelse för regelverket kring fysiska ingripanden i skolan i syfte att stödja personal i samtliga skolformer inklusive fritidshemmet, förutom förskolan. Vägledningen beskriver vad som gäller angående personalens befogenhet att ingripa fysiskt vid ordningsstörningar eller i akuta situationer. Vägledningen kan utgöra ett stöd för lokalt utvecklings- och kvalitetsarbete och syftar till att huvudmän, rektorer och personal i skolan ska få en inblick i de juridiska bestämmelser som kan bli tillämpliga vid fysiska ingripanden i skolan.

Bakgrund

Den 1 augusti 2022 ändrades regelverket gällande trygghet och studiero i skolan. Lagändringarna innebär att det numera uttryckligen framgår av skollagen (5 kap. 6 §) att lärare och annan personal har en rätt att ingripa fysiskt för att avvärja våld, kränkningar eller andra ordningsstörningar. Det har även tidigare funnits bestämmelser som medför en rätt att vidta de omedelbara åtgärder som krävs i vissa situationer, och av domstolspraxis har framgått att det också kan innefatta en rätt att ingripa fysiskt. Rättsläget har dock ändå uppfattats som otydligt.

Bestämmelsen om personalens befogenheter att ingripa fysiskt i skollagen ligger i linje med den praxis som har utvecklats, och ska därför inte tolkas som en rätt att kunna ingripa fysiskt i varje ordningsstörande situation. Ett fysiskt ingripande är en åtgärd som endast bör vidtas undantagsvis och endast om det står i rimlig proportion till sitt syfte och övriga omständigheter.

Ordningsstörningar

Alla barn och elever har rätt att lära och utvecklas i en trygg och stimulerande miljö men alla som arbetar inom skolan vet att det inte är ovanligt att ordningsstörningar sker på lektioner eller på raster och i matsalen. Det kan handla om vanliga ordningsstörande beteenden, till exempel stök och prat under en lektion, där en tillsägelse ofta är en tillräcklig åtgärd. Det kan också handla om mer akuta och allvarliga situationer där personalen måste avbryta handlingar som kan leda till skador på person eller sak.

Det finns flera disciplinära åtgärder som rektorn eller en lärare, och i vissa fall en handledare vid fjärrundervisning, får använda om en elev stör ordningen eller uppträder olämpligt. Åtgärderna ska dock inte användas för att straffa elever.

Syftet är att de ska leda till att eleven ändrar sitt beteende och att studiemiljön i skolan blir bättre. De disciplinära åtgärderna i skollagen är utvisning ur undervisningslokalen, kvarsittning, skriftlig varning, omplacering, avstängning och omhändertagande av föremål, till exempel mobiltelefon (5 kap. 6 § skollagen).

Personalens tillsynsansvar

Personalen i skolan har i många fall såväl en möjlighet som en skyldighet att ingripa i situationer där det är motiverat för att säkerställa elevernas trygghet och studiero.

Vårdnadshavare har ett lagreglerat tillsynsansvar enligt föräldrabalken (6 kap. 11 §). Vårdnadshavaren ska se till att barnet får den tillsyn som behövs med hänsyn till barnets ålder, mognad och övriga omständigheter. Vårdnadshavaren ska hindra barnet från att skada andra genom att se till att barnet står under uppsikt eller att andra lämpliga åtgärder vidtas (prop. 2021/22:160 s. 133f).

Till skillnad från vårdnadshavarens tillsynsansvar för sitt minderåriga barn är inte skolans tillsynsansvar för eleverna reglerat i lagen. Av rättspraxis (jfr NJA 1984 s. 764) framgår dock att personalen övertar tillsynansvaret från vårdnadshavarna under den tid som eleverna vistas i skolan. Detta är bland annat en skadeståndsrättslig fråga, som innebär att huvudmannen kan bli skyldig att ersätta en skada som vållats genom att personalen inte utövat adekvat tillsyn över barnen eller eleverna. Tillsynsansvarets omfattning är beroende av elevernas ålder och mognad. För myndiga elever finns inte ett tillsynsansvar, men däremot gäller exempelvis skollagens och arbetsmiljölagens bestämmelser om en trygg arbetsmiljö. Tillsynansvaret kan också se olika ut för olika delar av skolans personal.

Det tillsynsansvar som personal i skolan har innebär en skyldighet att skydda elever från att komma till skada, skada andra personer eller skada egendom. Att tillsynansvaret uppfylls är en grundläggande förutsättning för elevers trygghet i skolan.

Fysiskt ingripande

Regelverket som blir aktuellt gällande personalens befogenheter att ingripa fysiskt är komplext, eftersom lagstödet för att ingripa fysiskt ser olika ut för olika situationer. Enligt skollagen finns stöd för fysiskt ingripande i mindre allvarliga situationer som exempelvis för att komma till rätta med vissa kränkningar och ordningsstörningar. Ingridandet måste vara proportionerligt och andra mindre ingripande åtgärder ska väljas i första hand. När det gäller allvarliga och akuta situationer har alla en rätt att ingripa enligt brottsbalkens regler om nöd och nödvärn. Ingridandet måste dock vara proportionerligt för att vara tillåtet.

Fysiskt ingripande med stöd av skollagen

Av bestämmelserna i skollagen framgår att all personal får vidta de omedelbara och tillfälliga åtgärder som är befogade för att tillförsäkra eleverna trygghet och studiero. Detta innefattar en befogenhet att ingripa fysiskt för att avvärja våld, kränkningar eller andra ordningsstörningar. Ett fysiskt ingripande får endast vidtas om ingripandet står i rimlig proportion till sitt syfte och övriga omständigheter. Ett fysiskt ingripande ska vara så lindrigt som möjligt och ske under så kort tid som möjligt. Fysiska ingripanden får aldrig göras i bestraffande syfte och får inte heller utgöra kränkande behandling i skollagens mening. Om ett fysiskt ingripande står i rimlig proportion till sitt syfte och övriga omständigheter anses ingripandet vara befogat och därmed tillåtet.

Befogenheten att ingripa fysiskt är inte begränsad till situationer där det finns risk för att elever kommer till skada eller skadar andra. Den gäller även mer allmänt vid ordningsstörande situationer. Ingridanden ska som utgångspunkt i första hand ske genom exempelvis verbala tillrättavisningar eller på andra sätt som inte innebär ett fysiskt ingripande. Det kan däremot finnas situationer där sådana åtgärder inte kommer att ha önskad effekt eller där en skada eller påtaglig kränkning är så överhängande att det inte finns tid eller möjlighet att pröva andra åtgärder. Det kan vara fråga om att eleverna slåss med varandra, men det kan också vara nödvändigt att ingripa för att förhindra att en konflikt urartar till våldsamheter eller allvarliga kränkningar. Det kan i en sådan situation bli aktuellt för personalen att ingripa fysiskt för att hålla isär två elever eller förmå dem att gå åt olika håll. Med kränkningar avses främst sådant uppträdande som utgör kränkande behandling enligt skollagen eller trakasserier enligt diskrimineringslagen. Personalen behöver dock inte göra en bedömning av om en elevs handling vid en rättslig prövning skulle bedömas utgöra en kränkning i enlighet med definitionen i 6 kap. 3 § skollagen eller trakasserier enligt diskrimineringslagen (2008:567). Personalen kan ingripa fysiskt för att avvärja sådant beteende som typiskt sett är att uppfatta som kränkande. Det kan också bli aktuellt att ingripa exempelvis om någon elev verbalt uttrycker sig på ett sätt som uppfattas som kränkande mot en annan elev och som trots tillsägelser inte upphör med kränkningarna. Personalen kan då behöva fysiskt förmå eleven att lämna platsen, exempelvis genom att ta ett stadigt tag om armen och leda eleven ut ur rummet. Det kan också vara fråga om att en elev ägnar sig åt kränkande fotografering enligt 4 kap. 6 a § brottbalken eller annan kränkande fotografering eller filmning och inte slutar vid tillsägelse och att en lärare behöver ta ifrån eleven mobiltelefonen. Bestämmelsen innebär att fysiska ingripanden får vidtas för att avvärja både våld och kränkningar (prop. 2021/22:160 s.151f).

Proportionalitet

Ett fysiskt ingripande får inte gå utöver vad som är lämpligt och nödvändigt för att uppnå syftet med ingripandet. I första hand ska den minst ingripande av flera möjliga åtgärder väljas. Den eventuella negativa effekt som ingripandet har på den berörda eleven får inte stå i missförhållande till nyttan med ingripandet. I

normalfallet innebär detta att den första åtgärden är en eller flera tillsägelser. I vissa fall kan dock tillsägelser bedömas vara otillräckliga. Ett ingripande i sådana fall kan till exempel vara att ta tag i elevens arm om denne är på väg att slå en annan elev eller förstöra ett föremål. I vissa fall kan ett fysiskt ingripande även vara påkallat som en förstahandsåtgärd för att stoppa en pågående eller omedelbart förestående kränkning av en elev, till exempel genom att fysiskt ta en mobiltelefon från en elev som filmar en annan elev som befinner sig i en mycket utsatt situation (prop. 2021/22:160 s. 155ff).

För att ett fysiskt ingripande ska anses vara befogat är det viktigt att det är lindrigt och pågår under så kort tid som möjligt. Det är också viktigt att beakta att det finns gränser för vilka fysiska ingripanden som kan vara befogade, exempelvis får de inte utgöra en bestraffning och de får endast ske i omedelbar anslutning till den situation som uppstått och i syfte att avvärja den. Ett fysiskt ingripande får därmed inte ske efter att eleven har upphört med sitt beteende (se ”läraren och elevassistenten” NJA 2009 s. 776). I det fallet dömdes personalen för ringa misshandel.

En annan gräns som även framgått av praxis är att befogenheten att ingripa fysiskt, när det inte är fråga om en nödvärns- eller nödsituation, inte omfattar rätten att använda våld eller fysisk kraft av ett sådant slag att det når upp till det som faller under straffbestämmelsen för misshandel (se ”äppelkastningen” NJA 1988 s. 586). Lindrigare former av fysisk kraft mot en elev kan däremot vara tillåtet för att övervinna dennes motstånd – till exempel ta ett stadigt tag om en elevs arm för att leda ut eleven ur klassrummet.

Av förarbetena till den aktuella bestämmelsen i skollagen framgår att även om ett fysiskt ingripande ska stå i rimlig proportion till sitt syfte och övriga omständigheter, och bara ska ske i undantagsfall, går det inte att kräva att ingripanden i efterhand alltid kan bedömas som det mest ändamålsenliga handlingsalternativet. Det behöver finnas utrymme för snabba bedömningar vid hantering av en plötsligt uppkommen och i vissa fall akut situation. Det är viktigt att beakta vad som är gynnsamt för alla elever och ett fysiskt ingripande kan till exempel förhindra att en elev skadar en annan elev. Detta behöver tillsammans med andra omständigheter beaktas vid bedömningen av om ett fysiskt ingripande i det enskilda fallet var berättigat givet omständigheterna (prop. 2021/22:160 s. 156).

Nöd och nödvärn

Utöver skollagens bestämmelser finns straffrättsliga regler om nöd och nödvärn. Dessa regler blir endast tillämpliga i allvarliga och akuta situationer. Brottsbalkens bestämmelser om en allmän möjlighet att ingripa fysiskt på grund av nödvärn eller nöd gäller för alla. Reglerna innebär att vem som helst under vissa omständigheter som innebär brottsligt angrepp mot person eller egendom får ingripa fysiskt eller använda våld på ett sätt som i andra situationer skulle anses otillåtet och utgöra brott.

En gärning som någon begår i nödvärn utgör brott endast om den med hänsyn till angreppets beskaffenhet, det angripnas betydelse och omständigheterna i övrigt är uppenbart oförsvarlig. Rätt till nödvärn föreligger mot ett påbörjat eller överhängande brottsligt angrepp på person eller egendom. Sådan rätt föreligger även mot den som med våld eller hot om våld eller på annat sätt hindrar att egendom återtas på bar gärning, den som olovligen trängt in i eller försöker tränga in i rum, hus, gård eller fartyg, eller den som vägrar att lämna en bostad efter tillsägelse (24 kap. 1 § brottsbalken).

Bestämmelsen om nödvärn innebär att om en situation uppstår i skolan där en elev använder våld mot en annan elev, en lärare eller egendom, har vem som helst rätt att ingripa fysiskt för att avvärja angreppet. Det är tillräckligt att det är fråga om ett överhängande angrepp för att det ska finnas rätt att använda nödvärnsåtgärder. Ett relativt tidigt ingripande kan ibland möjliggöra att angreppet avvärjs med lindrigare medel än vad som annars skulle vara fallet. När angreppet upphör finns inte längre någon nödvärnsrätt. Eftersom ingripandet ska stå i proportion till det som ska avvärjas kan inte vilken typ av fysiskt ingripande som helst anses vara tillåtet. En försvarshandling kan exempelvis anses vara uppenbart oförsvarlig om angreppet hade kunnat avvärjas på ett mindre ingripande sätt, exempelvis genom att ropa på hjälp, eller hjälpa den angripne att ta sig från platsen och tillkalla polis. Vid bedömning av vilket fysiskt ingripande som är försvarligt behöver man även ta hänsyn till bland annat angriparens egenskaper. Det kan exempelvis vara befogat att använda mer kraft vid ingripandet om angriparen är en stark och oberäknelig person. Det kan även vara befogat att använda mer kraft vid angrepp mot en person jämfört med angrepp på egendom, och likaså för att avvärja ett angrepp med kniv eller annat vapen jämfört med ett angrepp utan vapen. Reglerna om nödvärn ger inte rätt att använda våld mot en elev som endast stör lektionen eller inte lyssnar på en tillsägelse, om det inte samtidigt är fråga om ett brottsligt angrepp mot person eller egendom. (Se även prop. 1993/94:130 s. 28 ff samt NJA II 1994 s. 432 ff och Bäcklund, Johansson, Trost, Träskman, Wennberg, Wersäll, *Brottsbalken, en kommentar*, Juno version 20).

En gärning som någon begår i nöd utgör brott endast om den med hänsyn till farans beskaffenhet, den skada som åsamkas annan och omständigheterna i övrigt är oförsvarlig. Nöd föreligger när fara hotar liv, hälsa, egendom eller något annat viktigt av rättsordningen skyddat intresse (24 kap. 4 § brottsbalken). Till skillnad från nödvärn kan nöd vara en ansvarsfrihetsgrund utan att någon annan person är inblandad.

Om en elev riskerar att skada sig själv är reglerna om nödvärn inte tillämpliga, eftersom det då inte är fråga om ett brottsligt angrepp. Då kan det i stället vara tillåtet att använda tvång eller våld med stöd av bestämmelsen om nöd, för att avvärja faran som hotar elevens liv eller hälsa.

Rättspraxis om fysiska ingripanden

Var gränsen för det tillåtna dras bedöms med hänsyn till omständigheterna i det enskilda fallet och avgörs av domstolspraxis.

Högsta domstolen ansåg bland annat i ovan nämnda rättsfall (NJA 1988 s. 586) att en lärare gjort sig skyldig till ringa misshandel när han tagit ett grepp om nacken på en elev för att förmå eleven att följa med till rektorsexpeditionen efter att eleven hade kastat äpplen i ett kapprum. Ingreppet bedömdes ha orsakat eleven en inte helt obetydlig smärta och ömhet samt även gett upphov till vissa rodnader på elevens nacke. Läraren dömdes för misshandel.

Högsta domstolen har i ett annat fall bedömt att det var rimligt att ingripa fysiskt när fortsatta tillsägelser med anledning av en ordningsstörning inte gett resultat. Domstolen uttalade att det kan vara befogat att ta ett stadigt tag om elevens arm för att leda ut eleven ur klassrummet i syfte att tillrättavisa eleven i avskildhet medan en örfil i samma fall ansågs utgöra en kränkning och ett klart överskridande av personalens befogenheter. En örfil som utdelades mot en elev utgjorde kränkande behandling och huvudmannen för skolan blev skadeståndsskyldig gentemot eleven (NJA 2016 s. 596).

I ett annat mer uppmärksammat fall ansågs ett så kallat ”brottargrepp” på en elev som inte ville flytta på sig från en soffa inte utgöra kränkande behandling. En fråga i målet var när ett fysiskt ingripande av en lärare mot en elev vid en ordningsstörning utgör kränkande behandling som innebär att skolans huvudman blir skadeståndsskyldig. Målet aktualiserade därmed bland annat frågan om när ett sådant ingripande är tillåtet för en lärare med stöd av befogenheterna enligt skollagen.

Målet handlade till stor del om på vilket sätt greppet tagits samt om hur lång tid ingreppet varat. Det kunde konstateras att greppet hade varit kortvarigt, mildt och lugnt och avslutades omedelbart efter ett fåtal sekunder när eleven hade ställt sig upp. Bedömningen att greppet inte utgjorde kränkande behandling utgick från omständigheterna i det enskilda fallet. Domstolen uttalade dock att ett grepp om en elevs nacke i regel är ett fysiskt ingripande av sådant slag att det utgör en kränkande behandling, även om det inte sker i bestraffande eller disciplinerande syfte. Domstolen uttalade också att utgångspunkten för ordningsstörningar i skolan eller andra situationer som innebär att elever inte tillförsäkras trygghet och studiero i första hand ska lösas på andra sätt än genom fysiska ingripanden, till exempel genom tillsägelser. Det händer dock att det i skolverksamhet kan uppkomma situationer när det är nödvändigt att ingripa mot en elev fysiskt. Det gäller till exempel när det finns risk för att elever kommer till skada och även när det finns risk för att egendom skadas. Det kan uppstå situationer av annat slag när det är rimligt med ett fysiskt ingripande, till exempel när fortsatta tillsägelser med anledning av en ordningsstörning bedöms bli resultatlösa. Att ett fysiskt ingripande måste vara proportionerligt innebär att en mindre ordningsstörning endast i undantagsfall bör föranleda en sådan åtgärd. Ett fysiskt ingripande ska vara så lindrigt och ske under så kort tid som möjligt. Mera långtgående

ingripanden bör endast komma i fråga vid mer allvarliga ordningsstörningar (se ”soffan i rasthallen” NJA 2020 s. 578).

Ju längre ett ingrepp varar, desto större är normalt risken för skada och för att elevens integritet och värdighet ska bli kränkt på ett sätt som inte står i proportion till ingripandets syfte. Vid ett val mellan ett fysiskt ingripande som får förväntas leda till ett kortare förlopp och ett som kan förväntas leda till ett längre, finns det därför ofta anledning för personalen att välja det tidigare. Detta anknyter till Högsta domstolens resonemang i tidigare nämnda rättsfall. Domstolen uttalade då att även om ett grepp om en elevs nacke i regel är ett fysiskt ingripande av sådant slag att det utgör kränkande behandling, så bedömdes det vara tillåtet i detta fall. Detta bland annat eftersom det varit ett mycket kortvarigt fysiskt ingripande som objektivt sett inte kan ha lett till annat än ett högst tillfälligt obehag.

Kan jag som anställd på skolan bli anmäld för att jag ingripit fysiskt i en akut situation?

Fall då lärare eller annan personal har ingripit fysiskt har som ovan nämnts varit föremål för flertalet domstolsprövningar. Oproportionerliga och oförsvarliga fysiska ingripanden kan leda till olika juridiska konsekvenser i form av till exempel straffrättsligt ansvar, skadestånd eller förlust av lärarlegitimation. Att ett fysiskt ingripande kan komma att prövas av domstol och andra myndigheter är en omständighet som kan leda till en allmän oro hos personal som arbetar i skolan. Personal kan till följd av oron för att bli anmäld känna en osäkerhet i vissa situationer, och därför avstå från att agera när det behövs för att avvärja en akut situation. Det är dock av yttersta vikt att personal i skolan vågar ingripa då fara för att skada person eller sak föreligger och också för att eleverna ska tillförsäkras trygghet och studiero i klassrummet.

Syftet med bestämmelserna är att tydliggöra att det finns ett lagligt utrymme för ett fysiskt ingripande i vissa situationer för att tillförsäkra eleverna trygghet och studiero. Bestämmelserna innebär dock inte att personalen får en mer långtgående befogenhet att ingripa fysiskt. Vilka åtgärder som är tillåtna eller otillåtna kommer fortsättningsvis avgöras av rättspraxis.

Vilka myndigheter kan pröva fall om fysiskt ingripande?

Lärarnas ansvarsnämnd

Lärarnas ansvarsnämnd (LAN) prövar om en legitimerad lärare eller förskollärare som har misskött sig ska få en varning eller bli av med sin legitimation. Ett fysiskt ingripande som utgör kränkande behandling enligt skollagen eller som i allmän domstol har bedömts utgöra en brottslig gärning kan bli föremål för en prövning i LAN.

Skolinspektionen och Barn- och elevombudet

Skolinspektionen och Barn- och elevombudet tar varje år emot många signaler om missförhållanden i skolor. Endast en del av dessa anmälningar utgör klagomål mot personal. En del av dessa handlar om situationer där personal i skolan ingripit fysiskt. Det är viktigt att komma ihåg att varken Skolinspektionen eller Barn- och elevombudet i dessa fall varken utreder eller prövar den enskilda personalens ansvar. Det är huvudmannen för skolan som är föremål för Skolinspektionens och Barn- och elevombudets prövning. Om Skolinspektionen finner att en elev har blivit utsatt för kränkande behandling av personal i skolan innebär beslutet att huvudmannen kan bli skadeståndsskyldig.

Fördjupning

Rättsfall

NJA 1984 s. 764

NJA 1988 s. 586

NJA 2009 s. 776

NJA 2016 s. 596

NJA 2020 s. 578

Propositioner

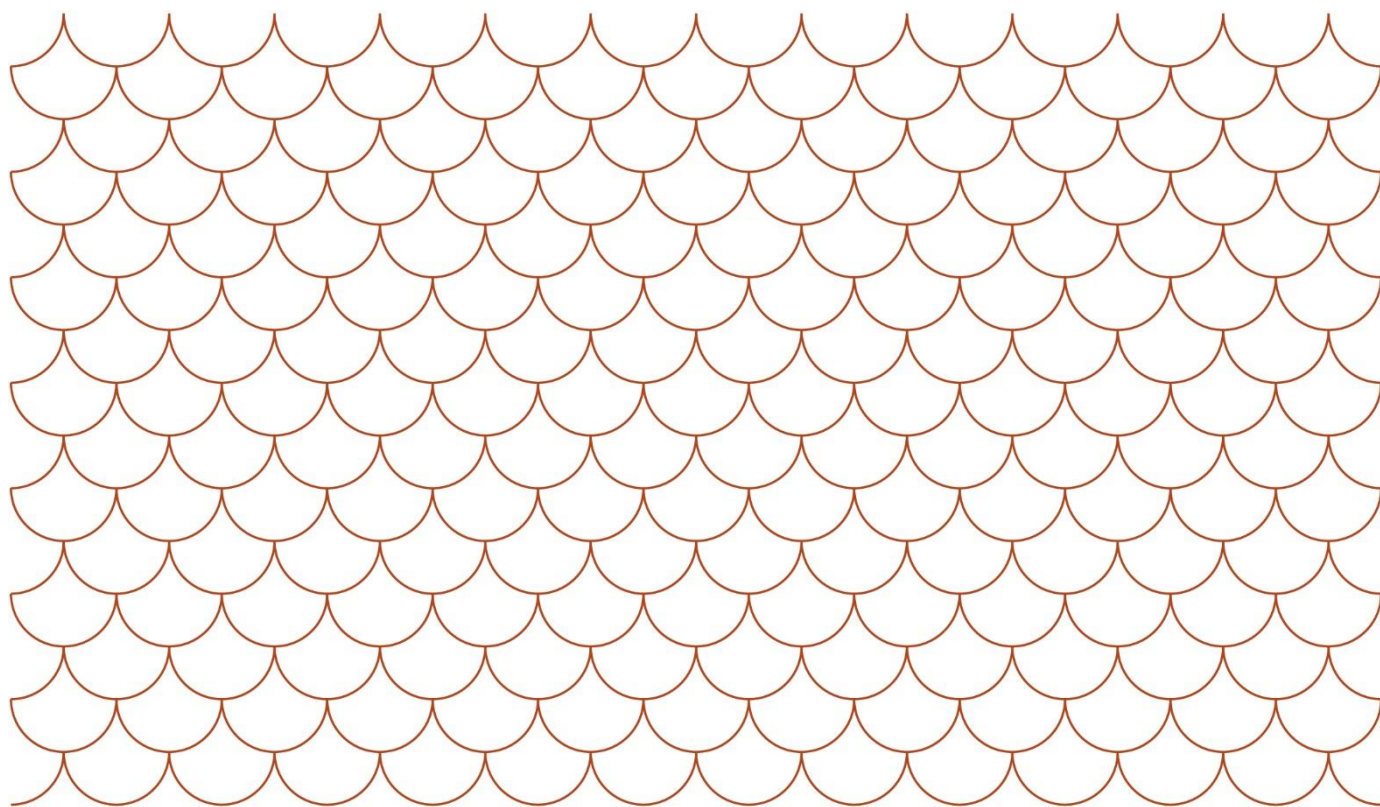
Prop. 2009/10:165 Den nya skollagen – för kunskap, valfrihet och trygghet

Prop. 2021/22:160 Skolans arbete med trygghet och studiero

Länkar

[Information om Lärarnas ansvarsnämnd \(LAN\), Skolverket](#)

[Statistik över ärenden till Lärarnas ansvarsnämnd \(LAN\), Skolinspektionen](#)

Skolverket

www.skolverket.se